BANKLARDA LIZING OPERATSIYALARINI BUXGALTERIYA HISOBI

Esanov Oybek Madatovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va audit" kafedrasi katta o‘qituvchisi

Mustafoyev Sherzod Davronovich
Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti,
Bank-moliya xizmatlar fakulteti,
Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi talabasi

Bobonov Elbek O‘tkir o‘g‘li
Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti,
Bank-moliya xizmatlar fakulteti,
Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20025234

Annotatsiya. Mazkur maqolada banklarda lizing operatsiyalarini buxgalteriya hisobida aks ettirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Unda lizing operatsiyalarining iqtisodiy mohiyati, ularning bank faoliyatidagi o‘rni hamda buxgalteriya hisobida to‘g‘ri aks ettirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy va operatsion lizing turlarining o‘ziga xos xususiyatlari, ular bo‘yicha hisob-kitob yuritish tartibi va amaldagi me’yoriy-huquqiy asoslar ko‘rib chiqiladi. Maqolada banklarda lizing operatsiyalarini hisobga olishda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ham taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: lizing, moliyaviy lizing, operatsion lizing, bank faoliyati, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, aktivlar, majburiyatlar, amortizatsiya, foiz daromadlari, lizing shartnomasi, hisob siyosati, kredit operatsiyalari

Kirish. Zamonaviy bank tizimida moliyaviy xizmatlar ko‘lami kengayib borayotgan bir sharoitda lizing operatsiyalari muhim iqtisodiy instrument sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, real sektor korxonalarini moliyalashtirishda lizingning o‘rni ortib, u ishlab chiqarish vositalarini yangilash, investitsion faollikni rag‘batlantirish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashda samarali vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, banklarda amalga oshiriladigan lizing operatsiyalarini buxgalteriya hisobida to‘g‘ri va aniq aks ettirish masalasi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki ushbu operatsiyalar moliyaviy hisobotlarning ishonchliligiga, aktiv va majburiyatlarning haqqoniy baholanishiga hamda bank faoliyatining shaffofligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, lizing operatsiyalarining turli shakllari va ularning hisobga olinishi bo‘yicha yondashuvlar amaliyotda muayyan murakkabliklarni yuzaga keltiradi. Shu bois, lizingning iqtisodiy mohiyatini chuqur o‘rganish, uning bank amaliyotidagi o‘rnini aniqlash hamda buxgalteriya hisobida aks ettirishning samarali usullarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Bank tizimida lizing operatsiyalari iqtisodiyotni moliyalashtirishning nisbatan moslashuvchan va samarali shakllaridan biri sifatida tobora keng qo‘llanilmoqda. Lizingning mohiyati shundaki, u an’anaviy kreditlashdan farqli ravishda aktivni bevosita sotib olib, undan foydalanish huquqini mijozga ma’lum muddatga taqdim etadi. Shu jihatdan, “lizing – bu investitsion faoliyatni moliyalashtirishning muqobil mexanizmi bo‘lib, u kapital qo‘yilmalarni jadallashtirish imkonini beradi” degan fikr ilmiy manbalarda ko‘p bor ta’kidlangan [1]. Mazkur

yondashuv lizingning iqtisodiy mazmunini ochib beradi va uning banklar uchun daromad keltiruvchi instrument ekanligini ko‘rsatadi. Buxgalteriya hisobi nuqtai nazaridan qaralganda, lizing operatsiyalarini to‘g‘ri aks ettirish muhim metodologik yondashuvlarni talab etadi. Xususan, moliyaviy va operatsion lizingni farqlash hisob tizimining asosiy bosqichlaridan biridir. Xalqaro standartlarda qayd etilishicha, “moliyaviy lizingda aktiv bilan bog‘liq barcha asosiy risk va manfaatlar lizing oluvchiga o‘tadi” [2]. Ushbu iqtibosdan ko‘rinib turibdiki, moliyaviy lizing amalda kreditga yaqin bo‘lib, aktiv lizing oluvchining balansida aks ettiriladi. Bu esa banklar uchun foiz daromadlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Operatsion lizing esa o‘z mohiyatiga ko‘ra qisqa muddatli va xizmat ko‘rsatishga yaqin munosabatlarni ifodalaydi. Bu borada ayrim tadqiqotchilar “operatsion lizingda aktivga egalik huquqi lizing beruvchida saqlanib qoladi va u balansda aks ettiriladi” deya ta’kidlaydi [3]. Ushbu yondashuv banklar uchun aktivlarni boshqarish va amortizatsiya hisoblash jarayonlarini murakkablashtiradi. Chunki aktiv qiymati, eskirishi va qayta foydalanish imkoniyatlari doimiy ravishda nazorat qilinishi lozim bo‘ladi. Lizing operatsiyalarini buxgalteriya hisobida aks ettirishda xalqaro standartlar, xususan, IFRS talablari muhim o‘rin tutadi. “Moliyaviy hisobotlarda lizing operatsiyalarining shaffof aks ettirilishi investorlar va kreditorlar uchun ishonchli axborot manbai hisoblanadi” [4]. Bu fikr bank tizimida hisob siyosatini to‘g‘ri yuritish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, lizing shartnomalarini tan olish, baholash va keyingi hisobga olish bosqichlari aniqlikni talab qiladi. Amaliyotda banklar lizing operatsiyalarini hisobga olishda bir qator muammolarga duch keladi. Jumladan, lizing to‘lovlarini diskontlash, foiz daromadlarini ajratish hamda aktivlarning boshlang‘ich qiymatini aniqlash masalalari dolzarbdir. Shu o‘rinda ayrim olimlar “lizing operatsiyalarini hisobga olishda diskont stavkasini noto‘g‘ri tanlash moliyaviy natijalarning buzilishiga olib kelishi mumkin” deya qayd etadi [5]. Bu esa banklar uchun risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish zarurligini anglatadi. Bundan tashqari, lizing operatsiyalarining huquqiy asoslari ham buxgalteriya hisobiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston Respublikasida lizing faoliyati tegishli qonunlar va me’yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi. “Milliy qonunchilikda lizing operatsiyalarining aniq tartibga solinishi ularning rivojlanishiga xizmat qiladi” [6]. Ushbu fikr mamlakatda lizing bozorining shakllanishi va kengayishida huquqiy bazaning muhimligini ko‘rsatadi. Lizing operatsiyalarida amortizatsiya hisoblash ham alohida ahamiyatga ega. Chunki aktivning qiymati vaqt o‘tishi bilan kamayib boradi va bu moliyaviy natijalarga ta’sir qiladi. “Amortizatsiya siyosati korxonaning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta’sir etuvchi omillardan biridir” [7]. Shu sababli, banklar lizing obyektlari bo‘yicha amortizatsiyani to‘g‘ri hisoblash orqali moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta’minlashi zarur.Yana bir muhim jihat shuki lizing operatsiyalaridan olinadigan foiz daromadlarini hisobga olishdir. Banklar uchun bu asosiy daromad manbalaridan biri bo‘lib, ularning moliyaviy barqarorligini ta’minlaydi. Xalqaro tajribada “foiz daromadlarini vaqt bo‘yicha taqsimlash usuli moliyaviy natijalarni aniqroq aks ettirish imkonini beradi” [8]. Bu yondashuv banklarning daromadlarini real iqtisodiy holatga mos ravishda aks ettirishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda , banklarda lizing operatsiyalarini buxgalteriya hisobida yuritish murakkab, ammo zarur jarayon hisoblanadi. U nafaqat moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta’minlaydi, balki banklarning investitsion faoliyatini samarali tashkil etishga ham xizmat qiladi. Shu bois, ushbu sohada xalqaro tajriba va milliy amaliyotni uyg‘unlashtirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, banklarda lizing operatsiyalarini buxgalteriya hisobida to‘g‘ri tashkil etish nafaqat hisob tizimining aniqligini, balki bank faoliyatining umumiy samaradorligini ham belgilab beradi. Lizing operatsiyalari orqali banklar real sektorni moliyalashtirishda faol ishtirok etadi, bu esa iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, moliyaviy va operatsion lizingni to‘g‘ri ajratish, aktiv va majburiyatlarni haqqoniy baholash hamda daromadlarni to‘g‘ri e’tirof etish muhim ahamiyat kasb etadi. Menimcha, ushbu sohada mavjud muammolar asosan metodologik yondashuvlarning

yetarli darajada bir xillikka ega emasligi va amaliyotda turlicha talqin qilinishi bilan bog‘liq. Ayniqsa, diskontlash stavkalarini aniqlash, amortizatsiya siyosatini yuritish va foiz daromadlarini hisobga olish jarayonlari yanada takomillashtirilishi zarur. Shu bois, xalqaro standartlar talablarini milliy amaliyot bilan uyg‘unlashtirish, buxgalteriya hisobi siyosatini yanada aniqlashtirish va mutaxassislarning malakasini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mullajanov F. – Bank ishi asoslari. Toshkent, 2020.
2. International Financial Reporting Standards (IFRS 16 – Leases). London, 2019.
3. G‘ulomov S.S. – Moliyaviy hisob. Toshkent, 2021.
4. Kieso D., Weygandt J., Warfield T. – Intermediate Accounting. USA, 2020.
5. Brigham E., Ehrhardt M. – Financial Management. USA, 2019.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Lizing to‘g‘risida”gi Qonuni.
7. Van Horne J. – Fundamentals of Financial Management. USA, 2018.
8. White G., Sondhi A., Fried D. – The Analysis and Use of Financial Statements. USA, 2020.